

En adelsportrætmaler fra Christian 4's tid - maleren Johan Jørgensen „Kaulbarscher“ (†1649) og hans værk fra årene 1634-49

Af Ole Degn

Portrætterne og deres personkreds

Fra 1630'erne og 1640'erne er bevaret en større gruppe ganske fremragende adelsportrætter. De hænger rundt om på museer, de fleste på Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, nogle på herregårdene Rosenholm, Gaunø og Arreskov og på Odense adelige Jomfrukloster.

Portrætterne viser 19 adelsmænd og 18 adelsdamer, og af en af de sidstnævnte findes tre portrætter. Hertil kommer så et portræt af et ukendt barn, et af en ukendt kvinde og et med et meget velhavende borgmesterægtespar i Århus. I alt er der altså tale om 43 portrætter (se listen bagest). Der er 16 par (ægtefæller) og ni enkeltpersoner, hvoraf en ses på tre portrætter.

De mange portrætter kan ud fra maleteknik, personernes opstilling og farvesætning med mere ses som sammenhængende. Ud fra notater i en regnskabsbog

ført af adelsdamen Sophie Brahe, gift med Holger Rosenkrantz til Rosenholm, kan man slutte, at portrætternes personkreds er knyttet til netop ægteparret Holger Rosenkrantz og Sophie Brahe.¹ Portrætterne af dem er blandt de ældste, og der er portrætter af seks af deres otte børn med disses ægtefæller, og da en af sønnerne var gift to gange, er der to kvindeportrætter knyttet til ham.

Hertil slutter sig en gruppe personer omfattende Sophie Brahes søsters børn og en række personer, der er søskende til Holger og Sophies svigerbørn eller slægtninge til disse samt faderen til en af deres svigerdøtre. Holger Rosenkrantz og Sophie Brahe er hovedpersonerne, hvorom alle de øvrige personer i portrætgruppen samler sig.² Af slægtstavlen ses, hvorledes de mange personer familiemæssigt hørte sammen. Tilknytningen bestyrkes af, at nogle af personerne også var knyttet til Holger Rosenkrantz som dennes elever eller ved at være opdraget i hans hus: det gælder således Christen Thomesen Sehested og Falk, Otte, Ide og Anne Gøye.

De portrætterede hørte til den tids adels øverste lag. Holger Rosenkrantz var frem til 1629 kongens

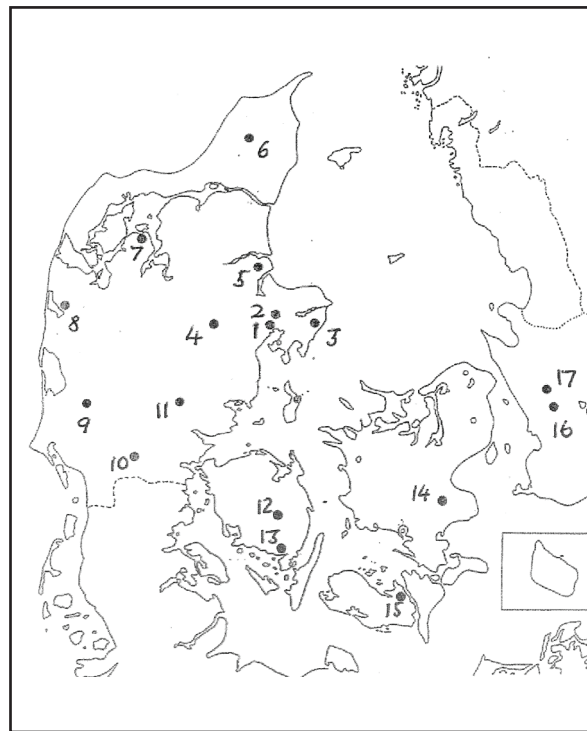
Dobbeltportrættet af Holger Rosenkrantz til Rosenholm (ca. 1575-1642) og Sophie Brahe (1578-1646) på epitafiet i Hornslet kirke er tilskrevet Johan Jørgensen Kaulbarscher. Portrættet viser de personer, hvorom alle de øvrige portrætter samler sig. Foto: Kirsten Nijkamp.

rigsråd. Holgers svigersøn, Christen Thomesen Sehested, var rigsråd og kongens kansler i årene 1639-57. Af de 19 adelsmænd blev hele otte rigsråder og dermed lensmænd, og yderligere fem var lensmænd, heraf de to som hofmestre på det adelige akademi i Sorø. I flere tilfælde hørte lenene til de store og betydningsfulde, som Dronningborg (Randers), Kalø, Århusgård, Odensegård og Sølvitsborg i Skåne.

De portrætterede er altså næsten alle sammen fremtrædende adelsmænd. Kvinderne kunne derimod i den tids samfund ikke spille en tilsvarende rolle i det offentlige liv. Alligevel er en af adelsdamerne bemærkelsesværdig, Anne Gøye, hende, der ses på tre portrætter. Hun var en stor bogsamler, og hendes søster Mette, som ikke er blandt de portrætterede, var en lærd adelsdame, der oversatte en bog fra latin og udgav den, ligesom hun udgav en samling folkeviser.

Langt de fleste af de portrætterede hørte til på herregårde i Jylland, nemlig 22, syv hørte til på Fyn, to på Sjælland, én på Lolland og seks i Skåne, mens tre er ukendt. Centrum var Jylland, således som det ses af kortet. Hørte end seks til i Skåne, så var der dog ad søvejen lette og nære relationer mellem Jylland og Skåne.

Hertil kommer, at endnu et dobbeltportræt med et ægtepar er knyttet til Jylland, om også det er et portræt af et par borgerlige. Det hænger i Århus Domkirke og forestiller borgmester Anders Lydiken (+1664), borgmester 1648, og hans kone Maren Clemensdatter (+1692).³

I listen over Johan Jørgensens portrætter henvises der ved numre under bopæle til kortet, hvis bopæle, herregårdene, er: 1. Rosenholm, 2. Skaføgård, 3. Katholm, 4. Fussingø, 5. Trudsholm, 6. Vrejlev Kloster, 7. Kjeldgård, 8. Holmgård, 9. Lindbjerggård, 10. Hundsbæk, 11. Stovgård, 12. Boltinggård, 13. Hvidkilde, 14. Turebyholm, 15. Krænkerup, 16. Næs eller Trollenæs, Onso herred, Skåne, 17. Knudstrup, Onso herred, Skåne. Tegnet af Ole Degn.

Vi står altså med en stor gruppe ganske fornemme portrætter af en række fremtrædende adelspersoner. Men hvem var maleren?

Diskussionen om maleren

Billederne er ikke signeret. Men i 1936 fremhævede historikeren Otto Andrup gruppen af de jyske adelsportrætter og så som maleren bag dem Johan Maler nævnt i Sophie Brahes regnskabsbog og kendt som Århus-borger.⁴

I 1971 fremsatte så historikeren Povl Eller i sin store bog om kongelige oliemalede portrætter den påstand, at Sorø-maleren Johan Timm (ca. 1615-74) skulle være kunstneren bag den store portrætgruppe.⁵ Argumentationen er meget tynd. Han fandt alene, at der var „bedste overensstemmelse“ mellem en række årstal for billedernes tilblivelse og Johan Timms liv i det omfang, kilderne fortalte om dette, herunder, at moderen havde omtalt sønnens virke 1639 som faderens medhjælp ved tegne- og maleundervisningen på Sorø Akademi. Han pegede på Holger Rosenkrantz' og svigersønnen Christen Thomesen Sehesteds forbindelser til Sorø Akademi og hertil Johan Timms påbegyndte udenlandsrejse i 1648, netop det år, hvor han mente, at rækken af „disse strenge adelsportrætter“ ophørte. Som det fremgår her, fortsætter rækken dog for at slutte i 1649,⁶ Johan Malers dødsår, og Holger Rosenkrantz' interesse for Sorø Akademi har efter hans fratræden som lensmand i 1628 og hans modsætningsforhold til Christian 4. næppe haft større betydning; han havde ikke længere nogen indflydelse i landet. Tilmed må man undres over, at der fra Johan Timms tid efter hjemkomsten fra udenlandsreisen 1648 - cirka 1656 blot kendes ét, endda usikkert, arbejdsstykke fra hans hånd, fra 1672.

Senere sluttede andre sig til Povl Ellers opfattelse, herunder historikeren Steffen Heiberg, og den er blevet hævdet adskillige gange.⁷ På flere af portrætterne fra billedgruppen, som Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg har hængende, er skiltningens kunstnernavn ændret til Johan Timm, og Steffen Heiberg har i en række artikler i *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg., 1979-84, anført billeder som tilskrevet Johan Thim og er endog gået så vidt som til at hævde, at Povl Eller har „dokumenteret“, at gruppen af „adelsportrætter fra 1630'erne“ er udført af denne. De eneste, der fastholdt Johan Jørgensen som ophavsmand til billederne, synes at være Merete Bergild og Jens Jensen i en bog om Rosenholm fra 1991.⁸ Allerede i 1972 blev der dog i en anmeldelse af Povl Ellers bog stillet spørgsmålstegn ved sammenhængen i den fremlagte argumentation for Johan Timm som ophavsmanden til disse portrætter, og det forekommer i virkeligheden temmelig usandsynligt, at *han* og ikke Johan Jørgensen skulle være kunstneren bag disse billeder.⁹

Det er derfor på tide igen at få Århus-maleren Johan Jørgensen anerkendt som mester for portrætterne. Spørgsmålet om disse billeders ophavsmand er – i betragtning af deres emne og kvalitet – ikke uden betydning.

Maleren

En minutøs gennemgang af et omfattende arkivmateriale fra Johan Jørgensens tid har tilvejebragt oplysninger, der – som indicier på en lang række punk-

ter - peger på ham som maleren bag portrætgruppen. Hans liv viser sig at være i langt bedre overensstemmelse med portrætternes dateringer end Johan Timms. Flere træk i hans personlige forhold vidner om en nær kontakt med portrætgruppens hovedperson, Holger Rosenkrantz.

Denne tilknytning ses ud fra nogle udgiftsposter i Sophie Brahes regnskabsbog fra årene 1629-40. Det fremgår her, at Johan Maler i 1634 fik 5 rigsdaler for et kontrafej (maleri) af Holger og i 1636 hele 60 rigsdaler for seks store kontrafejer af Holger og Sophie, et lille af Holger og to store af sønnen Jørgen Rosenkrantz.¹⁰ Da der ingen bopæl anføres for Johan Maler, må man formode, at han har opholdt sig på godset, for bopæl anføres ellers altid for de talrige fremmede håndværkere, som Sophie betalte løn til.¹¹

Endnu et træk knytter Johan Maler til Holger: i 1639 betalte Sophie 2 rigsdaler 2 mark og 16 skilling for et stort messingbækken, som var en gave til pigen Lene Jensdatter. Hun var ansat hos adelsfrøkenen Mette Gøye, som boede hos familien på Rosenholm. Gaven må være en afskeds- og bryllupsgave, og vi ser da også senere Lene boende i Århus i 1650

som enke efter Johan Kontrafejer.¹² Parrets ældste barn var da 10 år gammelt, hvilket passer med et ægteskab indgået 1639 eller 1640.

Johan Jørgensen løste borgerskab i Århus, dog først i 1646, selv om han allerede i 1641 var bosat i gaden Ved Mindet.¹³ Desværre er linjen til angivelse af fødestedet blank. Han nævnes som Johan Contrafejer, men han havde efternavnet Jørgensen, og som det ses af lidt senere kilder også navnet Kulbars eller Kaulbars eller Kaulbarscher, hvilket kunne pege på en tysk baggrund.¹⁴ Johan Contrafejer betalte i borgerskabspenge 6 rigsdaler, et højt beløb, også sammenlignet med de øvrige dette år, hvilket vidner om hans høje status.¹⁵

Denne fremgår også af hans placering blandt skatteborgerne. Da han første gang står i skattelisten med en beløbsangivelse i 1641, var skattebeløbet 8 skilling. Dermed stod han sammen med 39 andre ansat til 8 skilling på en plads lige efter de 116 højst takserede og over de 447 lavest takserede.¹⁶ Derefter ses hans status blot indirekte, idet ingen skattelister er bevaret fra årene 1650-52. Da optræder hans enke, der nu boede i en af byens fine gader, Mejlgade. Hun var ansat til 1½ mark, hvilket placerede hende nederst i gruppen med de 10% højst takserede. Den fine placering i byen med en bopæl i Mejlgade ses ud fra skattelisten fra 1650: med en gennemsnitlig skatteansættelse på 18,6 skilling for gadens skatteborgere stod gaden højst i byen, fulgt af Vestergade med 18,0 skilling, mens Volden og Møllestien stod i bunden med 4,9 og 2,6 skilling.

Erik Rosenkrantz (1612-81) og Mette Rosenkrantz (1632-65). Begge malet 1649 (Listen nr. 31 og 30) og tilskrevet Johan Jørgensen Kaulbarscher. De to portrætter er blandt de sene- ste i gruppen og formentlig malet i forbindelse med parrets bryllup samme år. De er som helfigursportrætter af type lignende det af Mettes fader, Palle Rosenkrantz, fra 1634, der ligeledes befinder sig på Rosenholm. Tilhører Det Natinalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot. Foto: Kirsten Nijkamp.

Palle Axelsen Rosenkrantz til Krenkerup (1587-1642), malet 1634 (listen nr.01). Portrættet er det tidligste af dem, der tilskrives Johan Jørgensen Kaulbarscher. Ligesom de to portrætter af datteren Mette og svigersønnen Erik Holgersen Rosenkrantz til Rosenholm er det i modsætning til alle de øvrige portrætter i gruppen et helfigursportræt. Det er siden kommet til Rosenholm, hvor det nu findes sammen med portrætterne af datteren og svigersønnen. Tilhører Det Natinalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot. Foto: Kirsten Nijkamp.

Johan Jørgensens fremtrædende position fremgår også af, at borgmester Anders Lydixen valgte ham som portrætmaler, da han ønskede at få et portræt af sig og konen til det største epitafium, der hænger i Domkirken.

Johan Jørgensen døde 16. december 1649 og blev begravet i Domkirken, hvor han blev lagt bag koret i den nordre korgang. Enken lagde en gravflise på hans grav, den ligger nu i gulvet i koret.¹⁷ Også begravelsen viser Johan Jørgensens høje status. Han blev begravet i kirkens kor, og begravelsen kostede 30 rigsdaler, et meget betydeligt beløb. Svarende til den høje skatteansættelse efterlod Johan Jørgensen sig et betydeligt bo. Det opgjordes til i alt 2.652 sletdaler, og det placerede hans bo på en 10. plads blandt de i alt 142 boer, der i perioden 1672-86 blev opgjort i Århus.¹⁸

Hvorfra Johan Jørgensen Kaulbarscher kom, har det ikke været muligt at opklare. I Mecklenburg i det nordøstlige Tyskland findes godt 20 km. syd for Swinemünde, nu Swinoujscie, en lokalitet, Kaulbarscher-Berg, som kunne være baggrund for hans navn. Men intet sikkert kan siges herom.

Her er en af de portrætterede, Palle Axelsen Rosenkrantz (1587-1642), måske af særlig interesse. Han boede på Krenkerup på Lolland, ejede flere herregårde på Lolland og i Skåne og havde ikke særlig megen tilknytning til Jylland. Men han optræder i Sophie Brahes regnskabsbog, hvor man ser anført gaven til og omkostningerne ved deltagelsen i Palles andet bryllup i 1629 i Køge. Og igen i 1630'erne i for-

bindelse med et større lån, Palle havde ydet. I 1649 blev han svigerfar til en af Holgers og Sophies sønner, hvilket er forklaringen på, at man på Rosenholm finder hans portræt fra 1634. At Palle Rosenkrantz' portræt er det tidligste, vi kender fra Johan Jørgensens hånd, kan forekomme ejendommeligt på baggrund af den portrætteredes tilhørsforhold til Lolland. Men maler og model kan have fået kontakt med hinanden før Johan Jørgensen kom til Rosenholm-området. Det kunne være Palle Rosenkrantz, der har henledt Holgers opmærksomhed på ham.¹⁹ Er han kommet fra Mecklenburg, var der ikke langt til Lolland.

Johan Jørgensen Kulbarscher har, som det ses, været højt placeret i det århusianske borgerskab. Det viser, at han har leveret et værk, der har givet ham en indtægt, der ligger ud over det sædvanlige for en håndværker. Dette værk må vi se som den store samling adelsportrætter, der her er omtalt - en samling, der formentlig endda kun er en lille del af det, der engang har eksisteret. Johan Maler er med stor sandsynlighed kunstneren bag portrætterne. Han blev da også i et vidnesbyrd afgivet i Aarhus for en af sønnerne i 1667 betegnet som den „kunstrige mand“.

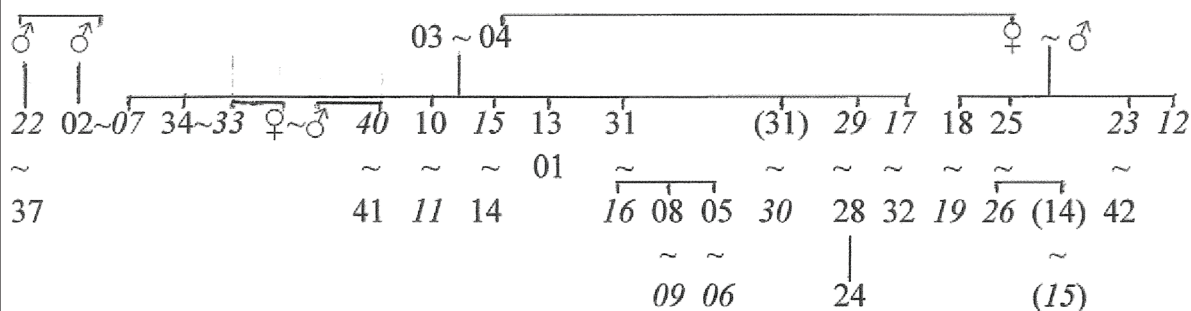
Slægtssammenhængen mellem personerne på Johan Jørgensens portrætter

♀ = kvinde, der ikke findes portræt af

♂ = mand, der ikke findes portræt af

~ = gift med

Kursiverede numre er kvinder.

Tavle, der viser slægtsforbindelserne mellem personerne på portrætterne tilskrevet Johan Jørgensen Kaulbarscher.

Numrene på tavlen henviser til numrene i oversigten over portrætterne s. 98.

På tavlen mangler portrætterne nr. 20 og 21, der er samme person som nr. 12, nr. 27, hvis tilknytning til familien alene bygger på, at hans far som ung havde ophold i huset på Rosenholm (idet dog hans morbroder og nr. 02 var fætre), nr. 35 og 36, der er et borgerligt ægtepar i Århus, nr. 38, der er en ubekendt person, nr. 39, der er et ubekendt barn af slægten Thott, samt nr. 43, hvis identitet er usikker. Numrene i parentes, (14), (15) og (31), står også andetsteds på tavlen. Udarbejdet af Ole Degn.

Liste over Johan Jørgensens portrætter kronologisk

1. Rosenkrantz, Palle Axelsen (1587-1642) **1634**
bopæl: Krenkerup (hgd. 15).
2. Sehested, Christen Thomesen (ca.1590-1657) **1635** ~ 1620 nr. 07 bopæl: Stovgård (hgd. 11).
3. Rosenkrantz, Holger Jørgensen (ca.1575-1642) **1634 1636** ~ 1598 nr. 04 bopæl: Rosenholm (hgd. 1).
4. Brahe, Sophie Ottesdatter (1578-1646) **1636 1641 1642** ~ nr. 03 bopæl: Rosenholm (hgd. 1).
5. Skeel, Otte Albretsen (1605-44) **1637** ~ 1632 nr. 06 bopæl: Katholm (hgd. 3).
6. Lunge, Ide Jørgensdatter (1612-71) **1637** ~ nr. 05 bopæl: Katholm (hgd. 3).
7. Rosenkrantz, Mette Holgersdatter (ca. 1600-44) **1638** ~ nr. 02 bopæl: Stovgård (hgd. 11).
8. Skeel, Christen Albretsen (1603-59) **1638 el. ca.1645** ~ 1630 nr. 09 bopæl: Fussingø (hgd. 4).
9. Rud, Birgitte Corfitzdatter (1612-45) **1638 [og u.d.]** ~ nr. 08 bopæl: Fussingø (hgd. 4).
10. Rosenkrantz, Jørgen Holgersen (1607-75) **1636 1640** ~ 1637 nr. 11 bopæl: Kjeldgård (hgd. 7).
11. Juel, Christence Jensdatter (1612-80) **1640** ~ nr. 10 bopæl: Kjeldgård (hgd. 7).
12. Gøye, Anne Henriksdatter (1609-81) **1641** ugift bopæl: Hvidkilde (hgd. 13).
13. Rosenkrantz, Otte Holgersen (1610-39) ugift **1642** bopæl: militær.
14. Thott, Henrik Christiansen (1606-ef. 1674) **1642** ~ 1642 nr. 15 bopæl: Boltinggård (hgd. 12).
15. Rosenkrantz, Beate Holgersdatter (1608-47) **1642** ~ nr. 14 bopæl: Boltinggård (hgd. 12).
16. Skeel, Margrete Albretsdatter (1626-47) **?1644** ~ nr. 31 bopæl: Rosenholm (hgd. 1).
17. Rosenkrantz, Sophie Holgersdatter (ca.1615-ef.1677) **1646 el. sen.** ~ nr. 32 bopæl: Knudstrup, Onsø herred, Skåne (hgd. 17).
18. Gøye, Falk Henriksen (1602-53) **1646** ~ 1628 nr. 19 bopæl: Hvidkilde (hgd. 13).
19. Bille, Karen Markvardsen (ca. 1598-1670) **1647** ~ nr. 18 bopæl: Hvidkilde (hgd. 13).
20. Gøye, Anne Henriksdatter (1609-81) **1647** ugift bopæl: Hvidkilde (hgd. 13).
21. Gøye, Anne Henriksdatter (1609-81) **1647** ugift bopæl: Hvidkilde (hgd. 13).
22. Sehested, Sophie Clausdatter (1594-1658) **1647** ~ nr. 37 bopæl: Hundsbaek (hgd. 10).
23. Gøye, Ide Henriksdatter (1606-54) **1647** ~ nr. 42 bopæl: Vrejlev Kloster (hgd. 6).
24. Thott, Knud Ottesen (1639-1702) **udat. ?1648** ugift bopæl: Næs (Trollenæs) (hgd. 16).
25. Gøye, Otte Henriksen (1604-42!) **1648** ~ 1632 nr. 26 bopæl: Turebyholm (hgd. 14).
26. Thott, Birgitte Christiansdatter (1610-62) **1648** ~ nr. 25 bopæl: Turebyholm (hgd. 14).
27. Kruse, Thyge Thygesen (1629-49) **?1648** ugift bopæl: Holmgård (hgd. 8).
28. Thott, Otte Tagesen (1607-56) **1648** ~ 1643 nr. 29 bopæl: Næs (Trollenæs) (hgd. 16).
29. Rosenkrantz, Dorthe Holgersdatter (1613-ef.1666) **1648** ~ nr. 28 bopæl: Næs (Trollenæs) (hgd. 16).
30. Rosenkrantz, Mette Pallesdatter (1632-65) **1649** ~ nr. 31 bopæl: Rosenholm (hgd. 1).

31. Rosenkrantz, Erik Holgersen (1612-81) **1649** ~ 1644 nr. 16, 1649 nr. 30 bopæl: Rosenholm (hgd. 1).
32. Brahe, Sten Jørgensen (1623-77) til Knudstrup **udat.** ~ nr. 17 bopæl Knudstrup, On sø herred, Skåne (hgd. 17).
33. Rosenkrantz, Pernille Jakobsdatter (-1685) **udat.** ~ nr. 34 bopæl: Skaføgård (hgd. 2).
34. Rosenkrantz, Gunde Holgersen (1604-77) **udat.** 1632 ~ nr. 33 bopæl: Skaføgård (hgd. 2).
35. Lydiksen, Anders (-1664) **udat.**, borgmester i Århus ~ nr. 34 bopæl: Århus.
36. Clemensdatter, Maren (-1692) **udat.** ~ nr. 35 bopæl: Århus.
37. Juel, Erik Pedersen (1591-1657) **udat.** ~ 1618 nr. 22 bopæl: Hundsbæk (hgd. 10).
38. Ubekendt barn, en Thott **udat.** bopæl: ? Næs (Trollenæs) (hgd. 16).
39. Ubekendt kvinde **udat.**
40. Høg, Jytte Styggesdatter (1589-1659) **udat.** ~ nr. 41 bopæl: Trudsholm (hgd. 5).
41. Krag, Niels Mogensen (1574-1650) **udat.** ~ 1610 nr. 40 bopæl: Trudsholm (hgd. 5).
42. Juel, Jens Pedersen (1594-1636) til Lindbjerg **udat.** ~ 1625 nr. 23 bopæl: ? Lindbjerg (hgd. 9).
43. Krabbe, Helvig **udat.**

Listen omfatter de 25 billeder, som Povl Eller regnede til gruppen, hvortil her er føjet nr. 01, 13, 22-23, 25-27, 30-31, 33-37 og 40-43.

Noter

1. *Sophie Brahes regnskabsbog 1627-40*. Udgivet af Henning Paulsen, 1955, s. 110 og 144.
2. Tilskrivning af Merete Bergild og Jens Jensen: „Rosenkrantzterne som kunstmæcener“, i: Frits Nicolaisen (red.): *Rosenholm*, 1991, s. 110.
3. Otto Andrup: „Noter vedrørende Karel van Manders biografi, VI“, *Kunstmuseets Årsskrift*, 1936, s. 120-21. - Samme i *Weilbachs Dansk kunstnerleksikon*, red. af Merete Bodelsen og Povl Engelstoft, bind 2, 1949, s. 101.
4. Povl Eller: *Kongelige portrætmalere i Danmark 1630-1682. En undersøgelse af kilderne til Karel van Manders og Abraham Wuchters' virksomhed*, 1971, s. 80-81, 91-102, 129, 187, 190, 282, 333, 344, 414-15, 434-39. Påstanden er gentaget i *Dansk Kunsthistorie. Billedkunst og skulptur*, 2, Rigets mænd lader sig male 1500-1750, 1973, s. 201-03.
5. Bergild og Jensen (se note 2), s. 120.
6. Torben Glahn: *Soraner-biografier 1584-1737*. 1978, s. 160. Steffen Heiberg i *Carlsbergfondet, Frederiksborgmuseet, Ny Carlsbergfondet, Årsskrift*, 1979, s. 76-80. Samme i *Danmarks Adels Årbog*, XCI, 1985-87, s. 800. Samme i *Christian IV og Europa. Den 19. Europarådsudstilling, Danmark 1988*, s. 68-69, 243, 244. Samme i *Christian 4. Monarken, mennesket og myten*, 1988, s. 210, 422. Samme i *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg., bd. 2, 1979, s. 429; 5, 1980, s. 446 og 449; 12, 1982, s. 339 og 358; 13, 1983, s. 316 og 423; og 14, 1983, s. 553 og 558. Samme i anmeldelse af en række bøger om Christian 4. i *Kristeligt Dagblad*.
7. 13. oktober 1988. Charlotte Appel: *Læsning og bogmarked i 1600-tallets Danmark, 2001*, s. 561. Steffen Heiberg i *Weilbachs Dansk Kunstnerleksikon*, 8, 1998, s. 335. Han

- anfører dog i *Carlsbergfondet, Frederiksborgmuseet, Ny Carlsbergfondet, Årsskrift*, 2007, s. 108, maleren bag portrættet af Holger Rosenkrantz fra 1636 som „ubekendt“.
8. Bergild og Jensen (se note 2), s. 119-23.
 9. Ole Degn i anmeldelse af Povl Ellers bog i *Historie, Jyske Samlinger*, Ny rk., IX, 1972, s. 626-27. I sin artikel om Johan Timm (Thim) i *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg., 14, 1983, s. 618-19, er Birgitte Bøggild Johannsen forbeholden i sin formulering.
 10. *Sophie Brahes regnskabsbog 1627-40* (se note 1), s. 110 og 144.
 11. Herunder: Laurids maler i Århus, Remmert maler i København; og Karl kontrafejer i København; men: Johan maler, 2 gange, *uden* stedsangivelse, denne nemlig godset, Rosenholm eller Hornslet.
 12. Bergild og Jensen (se note 2), s. 122.
 13. D 2. Århus rådstue, 303. Borgerskabsprotokol 8. januar 1646. D 2. Århus rådstue, 114. Regnskaber over kgl. Skatter med mandtaller 1612-1743, Unionsskat Mikkelssdag 1641, Landsarkivet for Nørrejylland.
 14. Navnet Kulbars eller Kaulbarscher i C 617. Århus Domkirkes inspektionsarkiv, 27. Protokol over Domkirkens begravelser 1617-1857, s. 106, 1649. - C 617. Århus Domkirkes inspektionsarkiv, 55 Regnskabsbog 1645-74, regnskab Michaelis 1649-1. april 1650. - B 56. Århus byfogedarkiv, 5. Tingbog 1667-68, fol. 26a-26b, Skudsmål 30. maj 1667, Landsarkivet for Nørrejylland. - C 4. Århus bispearkiv, 805. Edsprotokol 22. okt. 1670. - B 50. Randers byfogedarkiv, 27. Tingbog 1672, fol. 80a-81a.
 15. Borgerskabsprotokol (se note 12), 8. januar 1646. Århus rådstue, Ba1. Kæmnerkontoret, kæmnerregnskaber 1634-74, Erhvervsarkivet, Århus.
 16. D 2. Århus rådstue, 114. Regnskaber over kgl. skatter med mandtaller 1612-1743, Unionsskat Mikkelssdag 1641, Landsarkivet for Nørrejylland.
 17. C 617. Århus Domkirkes inspektionsarkiv, 27. Begravelsesbog 1617-1857, s. 106, Landsarkivet for Nørrejylland, jf. Bergild og Jensen (se note 2), s. 122. *Danmarks Kirker, Århus amt*, 1968-2008, s. 830 og 905, nr. 1. C 617. Århus Domkirkes inspektionsarkiv, 55, Regnskabsbog 1645-74, s. 106.
 18. Ovm. 15. Århus overformynderi, 1. Overformynderiprotokol 1619-53, 10. nov. 1651, Landsarkivet for Nørrejylland.
 19. Således også foreslået af Bergild og Jensen (se note 2), s. 122.